

CHRONIONE GATUNKI GÓR STOŁOWYCH

Ssaki

R. Mikusek

R. Mikusek

CHRONIONE GATUNKI GÓR STOŁOWYCH

Ssaki

Park Narodowy Gór Stołowych
Kudowa Zdrój 2001

Wydanie zrealizowano przy pomocy
finansowej Narodowego Funduszu
Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Park Narodowy Gór Stołowych,
Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny
ul. Stłoneczna 31
57-350 Kudowa Zdrój
tel. (074) 866 14 36

e-mail: pngs@polbox.com
Copyright by PNGS 2001

tekst: Romuald Mikusek
rysunki: Romuald Mikusek
zdjęcia: Romuald Mikusek, Artur Tabor
redakcja: Krzysztof Baldy
mapa: Tomasz Mazur
wykonanie: Booster, Jelenia Góra, tel. (075) 764 64 55, www.booster.pl

ISBN 83-914191-5-0

WSTĘP

Spośród około 425 gatunków ssaków znanych współcześnie na świecie i 92 występujących obecnie w granicach Polski, w Parku Narodowym Gór Stołowych stwierdzono występowanie 47, z których 25 znajduje się pod ścisłą ochroną. W folderze ujętych zostało 31 gatunków, w tym również charakterystyczne dla obszaru Gór Stołowych a nie podlegające ochronie. Spośród gatunków, których nie ujęto w niniejszym folderze, wymienić należy niedźwiedzia, którego jeden osobnik pojawiał się na tym terenie w latach 90-tych. Na uwagę zasługuje również obserwacja wilka w 2000 roku (zdj.), który również nie ma tu stałej ostoji oraz kozicy, przybyłej prawdopodobnie z introdukowanego w latach 70-tych stada w Masywie Śnieżnika. Z różną regularnością w Górach Stołowych pojawia się, a nawet rozmnaża, nie należący do rodzimej fauny — muflon. Spośród ssaków wykazanych na tym terenie 7 znalazło się w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt, ale jedynie cztery z nich (mroczek posrebrzany, mroczek poźlocisty, popielica, koszatka) występuje na terenie Gór Stołowych regularnie. Bardzo prawdopodobne jest również występowanie kolejnego gatunku z tej listy, a mianowicie rzęsorka mniejszego oraz dalszych 5 gatunków pospolitych w obrębie sąsiednich masywów górskich, nieco lepiej zbadanych pod kątem drobnych ssaków. Pozycjami uzupełniającymi powinny stać się na pewno szeroko dostępne na rynku atlasy do oznaczania ssaków Polski. Jeżeli na terenie Gór Stołowych uda Ci się poczynić interesujące obserwacje ssaków, prosimy o kontakt z pracownią naukową Parku, gdzie gromadzimy informacje o ich stanowiskach i ciekawszych obserwacjach.

Ważniejsze adresy kontaktowe:

- Zakład Zoologii Uniwersytetu Wrocławskiego
ul. Sienkiewicza 21
50-335 Wrocław
071/322 50 41
sekrzool@biol.uni.wroc.pl.
- Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Wrocławskiego
ul. Sienkiewicza 21
50-335 Wrocław
071/322 50 41
sekrzool@biol.uni.wroc.pl.
- Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”
ul. Szamarzewskiego 11/6
60-514 Poznań
tel./fax: 061/843 21 60
e-mail: biuro@salamandra.org.pl
- PTPP „Pro Natura”
ul. Podwałe 75
50-449 Wrocław
071/ 344 50 55
- Zakład Badania Ssaków
Polska Akademia Nauk
ul. Waszkiewicza 1
17-230 Białowieża
085/681 22 78
e-mail: mripas@bison.zbs.bialowieza.pl
- Centrum Informacji Chiropterologicznej
ISEZ PAN
ul. Sławkowska 17
31-016 KRAKÓW

Romuald Mikusek

Jeż zachodni

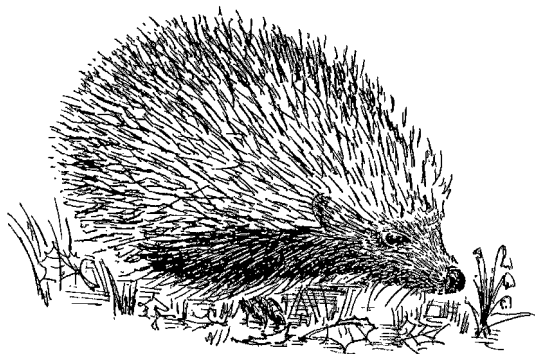
/Erinaceus europaeus/

Rozpoznawanie: trudno rozróżnialny po cechach zewnętrznych od występującego w sąsiedztwie — i być może tutaj także — jeża wschodniego (*E. concolor*). Jedyną, choć mocno zmienną cechą, jest występowanie na spodzie ciała w części piersiowej czarnej plamy (biała u jeża wschodniego).

Występuje na obrzeżu gór w miejscach silnie zakrzaczonych. Nie stwierdzono go w wyższych partiach gór. Jest to ssak o aktywności zmierzchowo-nocnej. Sen zimowy trwa u jeża ok. 5 miesięcy, które przesypia pod ziemią w gnieździe usłanym z liści. Budzi się w marcu lub kwietniu i od razu zaczyna gody. Po ciąży trwającej około miesiąca samica rodzi 2-10 młodych, które przez następne 40 dni pozostają pod opieką matki. Zwijanie się w kule dzięki skurczowi silnego mięśnia okrężnego, jest zwykle skutecznym aktem obrony u jeża. Młode jeże potrafią zwijać się w kule już wieku 10 dni. Jedynym wrogiem naturalnym jeża jest puchacz, lis i prawdopodobnie borsuk — tylko te zwierzęta w naszych warunkach są w stanie przebrnąć przez garnitur kolców, których jest ponad sześć tysięcy. Są one oczywiście przekształconymi włosami. Jeże niestety często giną np. podczas hi-

bernacji, zwłaszcza w pierwszym roku życia, nie- rzadko też pod kołami pojazdów na drogach. Jeż należy do zwierząt owadożernych. Odżywia się głównie pokarmem zwierzęcym w postaci owadów, dżdżownic czy tp., uzupełniając swoje menu jajami i pisklętami ptaków. Nie gardzi też owocami oraz grzybami. Gatunek chroniony.

Kret

/Talpa europaea/

Rozpoznawanie: trudny do pomylenia z innymi gatunkami; czarne, krótkie włosy, „łopatowate” kończyny przednie, zredukowane oczy.

Charakterystyczne kopce zwane kretówkami, usypiane z ziemi zalegającej drążone przez kreta korytarze, spotykać można na terenie Gór Stołowych

w obrębie otwartych łąk górskich a nawet zrębów. Często spotykany także w ogrodach i sadach. Potrafi on wydrążyć w ciągu godziny do 15 m korytarzy! W budowie kreta widać szereg przystosowań do życia pod ziemią: np. brak małżowin usznych, zredukowane oczy, silne, łopatowate kończyny przednie czy gęste włosy pionowo odchodzące od ciała. Podobnie jak jeż należy do rzędu owadożernych, żywiąc się głównie dżdżownicami, larwami owadów i ślimakami. Wczesną wiosną samce odbywają zacięte walki, ślady których noszą często na ciele. Pod największą z kretówek ukryta jest komora lęgowa z gniazdem. W kwietniu lub maju samica rodzi tu 2-7 młodych, które opuszczają gniazdo po miesiącu, pozostając pod opieką samicy jeszcze do jesieni. W ziemi kret pozostaje aktywny. Ciekawostką jest to, że gromadzi wtedy zapasy pożywienia w postaci dżdżownic, które paraliżuje przegryzając jeden z segmentów głowowych. Krety żyją bardzo krótko i rzadko dożywają 4 lat. Gatunek chroniony poza zamkniętymi ogrodami i szkółkami.

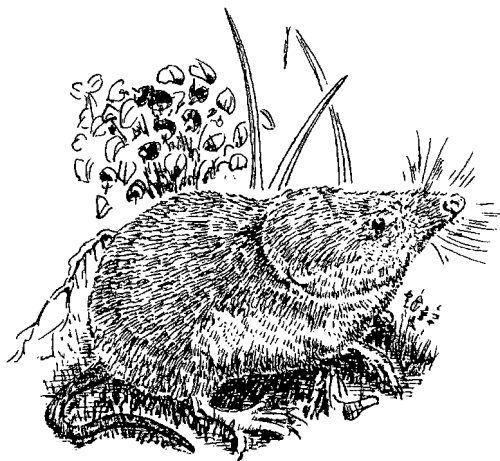
Ryjówka malutka

/*Sorex minutus*/

Rozpoznawanie: długość z ogonem ok. 8 cm, ogon bardziej owłosiony w porównaniu z innymi ryjówkami, dwubarwny, oczy przesunięte bardziej do tyłu. Jest to najmniejszy ssak europejski o średniej wadze zaledwie 4g. W PN Gór Stołowych jest liczniejsza od pospolitszej gdzie indziej ryjówki aksamitnej prawdopodobnie z tego powodu, że przystosowana jest do życia w bardziej suchym i uboższym w rośliny zielne środowisku. Jak wszystkie ryjówki, pożywienie w postaci drobnych bezkręgowców zdobywa aktywnie i „nerwowo” przeszukując wszelkie zakamarki. W związku z dużym zapotrzebowaniem na pokarm przy niekorzystnym stosunku masy do powierzchni (mniejszy organizm szybciej traci ciepło), pozostaje w ciągłym ruchu zarówno w nocy jak i w dzień, utrzymując duże, jak na swe małe rozmiary terytorium o powierzchni do 1800 m². Broni ich zaciekle przed osobnikami własnego gatunku. Więcej też od innych gatunków ryjówek spędza czasu na powierzchni ziemi i w związku z tym bywa częściej chwytana przez drapieżne ptaki i ssaki. Waga pokarmu zjedanego

przez nią w ciągu doby przewyższa aż dwukrotnie jej masę. Są to zwykle małe bezkręgowce, najczęściej biegacze. Rozród odbywa się u niej od kwietnia do października. Nor samodzielnie nie kopie wykorzystując korytarze wydrążone przez inne małe ssaki. Gatunek chroniony.

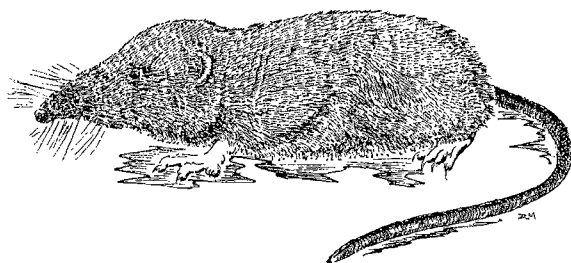

Ryjówka góraska

/Sorex alpinus/

Rozpoznawanie: długość z ogonem ok. 13 cm, jest nieco większa od najpospolitszej ryjówki aksamitnej; różni się od niej m. in. długim ogonem, równym długości reszty ciała, najdłuższym spośród europejskich ryjówek; również strona brzuszna nie jest aż tak mocno skonstrastowana jak u innych ryjówek; wierzch ciała jest niemal czarny.

Jak nazwa wskazuje, związana jest ona z obszarami górskimi rzadko schodząc poniżej linii 400 m nad poziomem morza. Typowym środowiskiem tej ryjówki są górskie lasy iglaste w pobliżu wody. Biologia tego gatunku jest poznana bardzo słabo. W G. Stołowych występuje obok ryjówki aksamitnej i malutkiej na tych samych stanowiskach i wydaje się być dość liczna. Szczególnie wystrzone są u niej — jak i u wszystkich ryjówkowatych — węch i słuch. Potrafi upolować nawet jaszczurkę czy żabę, ale główną część jej pokarmu stanowią bezkręgowce. Ryjówki żyją krótko i intensywnie. Rzadko żyją dłużej niż rok, a więcej jak dziesięciogodzinna przerwa w pobieraniu pokarmu kończy się śmiercią. Niespotykaną cechą u innych ssaków jest to, że w okresie zimy pojemność mózgu i wielkość czaszki zmniejsza się. Mniej wyraźnie dotyka to również wymiarów ciała czy narządów wewnętrznych. Gatunek chroniony.

Nocek duży

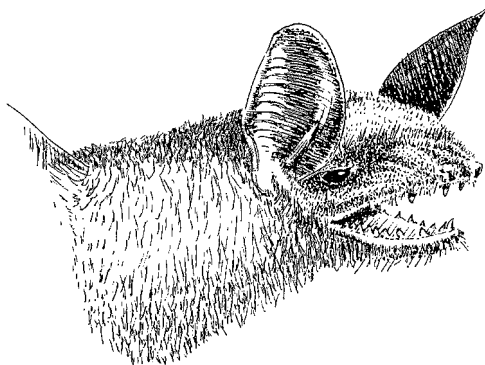
/Myotis myotis/

Rozpoznawanie: jeden z największych krajowych nietoperzy. Szarobrazowy na grzbiecie, biały na brzuchu; skrzydła szerokie, ciemne; koziółek (płatek skórny w otworze usznym o nie poznanej funkcji) zbieżający się ku końcowi sięga połowy jasnego ucha.

Związany z cieplejszym klimatem, z tego względu częściej spotykany na południu kraju. Najczęściej znajdowany w obrębie osiedli ludzkich zwłaszcza w okresie rozrodu, kiedy to samice tworzą kolonie mogące liczyć po kilkaset a nawet do 3 tysięcy osobników. Nocki nie szukają ostony i zwisają bezpośrednio z sufitu pojedynczo bądź skupiając się w ciasne grupy. Samce w tym okresie żyją samotnie. Samica rodzi jedno, rzadziej dwa młode. Już w pierwszą noc po urodzeniu zostawia je i leci na żer. Młode dojrzewają do rozrodu dopiero w trzecim roku życia, podobnie jak reszta krajowych gatunków nietoperzy. Na zimowiska przelatuje najczęściej na niewielkie odległości. Hibernuje do

kwietnia w miejscach, gdzie temperatura wynosi kilka stopni powyżej zera. Na fowy wylatuje dopiero w zupełnych ciemnościach. Interesujące jest, że odróżnieniu od większości gatunków nietoperzy chwytą owady nie latające, głównie chrząszcze, patrolując teren wolnym lotem tuż nad ziemią. Gatunek chroniony.

Nocek Natterera

/Myotis Nattereri/

Rozpoznawanie: nożowaty koziołek sięga do 2/3 ucha, którego koniec jest wywinięty w kierunku grzbietu; brzeg błony ogonowej zgrubiały i porośnięty dwoma rzędami włosów.

Spotykany jest w całym kraju w środowisku leśnym, gdzie zamieszkuje dziuple i budki lęgowe dla ptaków. Bywa również stwierdzany w zabudo-

waniach. W jednej dziupli w okresie letnim razem może przebywać do 40 samic, zwykle jednak ok. 10. W takich grupach nocki rodzą i opiekują się młodymi. Razem z samicami w tym okresie przebywać mogą również samce. Po okresie wychowu młodych samce kopulują z samicami, zaś nasienie jest przechowywane do wczesnej wiosny następnego roku, kiedy to następuje właściwe zapłodnienie. Tak dzieje się u wszystkich krajowych nietoperzy. Samica rodzi jedno młode. Nocek Natterera żeruje długo, wylatując z dziennej kryjówki tuż po zachodzie słońca i powraca do niej późno. Poluje w pobliżu koron drzew oraz w miejscach, gdzie ma większą swobodę lotu (drogi, parki itp.), często w sąsiedztwie wody. Lot tego nocka jest powolny, dzięki czemu może również chwycić bezkręgowce z powierzchni ziemi czy liści (pająki, gąsienice itp.). Zimuje w jaskiniach, sztolniach itp. ukryciach a wyjątkowo nawet w piwnicach. Nocek ten wciska się wówczas we wszelkiego rodzaju szpary, dlatego czasem bywa przeoczany. Spoczywając może przyjmować różne pozycje, nawet kłaść się na boku. Gatunek chroniony.

Nocek rudy

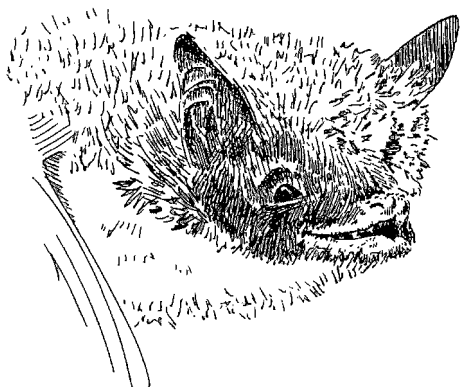
/Myotis daubentonii/

Rozpoznawanie: futro na grzbiecie ciemne, na brzuchu szare; ucho małe, trójkątne; koziolatek nozowaty, sięgający połowy ucha.

Liczny w całym kraju oraz jeden z liczniejszych nietoperzy na terenie Parku. Przebywa głównie w pobliżu zbiorników wodnych gdzie zdobywa pokarm, a ze względu na ich deficyt w wyższych partiach Gór Stołowych, trzyma się głównie ich obrzeży. Potrafi jednak latać na żer do 6 km od miejsca spoczynku. Lata bardzo zwinnie tuż nad powierzchnią wody wytapując niewielkie owady, głównie jętki i komary. Nierzadko podejmuje ofiarę również z samej powierzchni wody, stąd w diecie nocka rudego stwierdzano wyjątkowo nawet małe ryby. Nocek rudy zdobyczą zjada w locie. Za letnie kryjówki obiera zwykle dziuple i budki legowe, choć pod tym względem jest bardzo plastyczny, dzień spędzając również pod mostami czy w studniach. Często lokuje się obok innych gatun-

ków nietoperzy. W koloniach rozrodczych przebywają obok samic również samce. Samica po ośmiotygodniowej ciąży rodzi w czerwcu tylko jedno młode. W jesieni nocek rudy przelatuje na niewielkie odległości do kryjówek zimowych w obrębie jaskiń, piwnic, sztolni itp. Tam może zimować zarówno pojedynczo jak i w grupach. Gatunek chroniony.

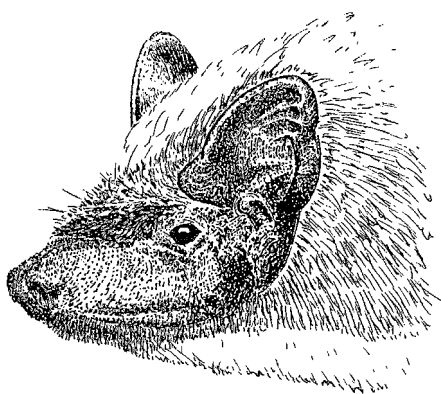
Mroczek posrebrzany

/Vespertilio murinus/

Rozpoznawanie: nasada włosów grzbietu ciemna, końcówki srebrzyste; brzuch jasny; ucho małe, koziolatek krótki i gruby.

Gatunek w Polsce nieliczny a kolonie rozrodcze notowano tylko sporadycznie, stąd m. in. umieszczono go w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt. Jest to regularnie wędrowny gatunek nietoperza, który

zimę spędza w Europie południowej, choć obserwowano również przypadki hibernacji na terenie naszego kraju. W okresie rozrodu związany jest głównie z lasami i skałami, a wg. niektórych badaczy, głównie z terenami górskimi. Na czas wychowu młodych samice tworzą kolonie rozrodcze, zaś samce przebywają zazwyczaj samotnie. Rzadko spotykana kolonię złożoną z samców wykryto w Karłowie. Główne miejsca spotkań z tym nietoperzem w PN Gór Stołowych to jego obrzeża. Być może zamieszkuje tu również szczeliny piaskowcowe. Mroczek posrebrzany na żer wylatuje stosunkowo późno i wcześniej wraca do dziennych kryjówek. Jego lot jest stosunkowo szybki. Niewielkie owady, takie jak motyle czy komary, łowi w pobliżu wody, często też penetruje korony drzew. Gody odbywa jesienią, zaś młode — podobnie jak większość krajowych nietoperzy — rodzi w czerwcu. Jest to jeden z krócej żyjących nietoperzy. Gatunek chroniony.

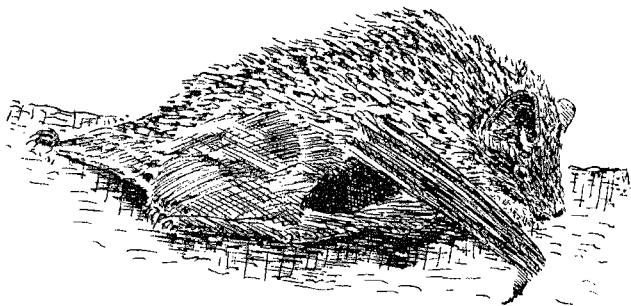
Mroczek poźłocisty

Vespertilio nilssoni

Rozpoznawanie: futro długie; ucho krótkie i szerokie, koziolatek krótki najszerszy w części środkowej. W Polsce stosunkowo rzadki i z tego powodu umieszczony w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt. Na terenie PN Gór Stołowych spotykany bywa jednak dość często. Wyróżnia się wyjątkowo długim i gęstym futrem co zapobiega utracie ciepła i pozwala docierać do obszarów położonych poza kołem polarnym jako jedynemu z nietoperzy europejskich. Dzięki temu bywa też liczniejszy w górach, gdzie zwykle temperatura jest niższa niż na sąsiednich obszarach nizinnych. W zimie hibernuje niedaleko lęgówisk w miejscach, gdzie temperatura spada poniżej 0°C, a więc w znacznie zimniejszym środowisku niż inne krajowe nietoperze. Poluje na poziomie koron drzew we wnętrzu bądź na obrzeżu lasów, zawsze w widnych miejscach, gdzie ma dużą swobodę lotu. W tym celu odwiedza też

zabudowania. Poluje również w dni niepogody, kiedy inne nietoperze nie wylatują na żer. Jego lot wyróżnia się zwinnością i szybkością. W okresie rozrodu za kryjówki obiera najczęściej dziuple naturalne, rzadziej strychy czy szczeliny skalne. W czerwcu samica rodzi jedno lub dwoje młodych. Gatunek chroniony.

Mroczek późny

Eptesicus serotinus

Rozpoznawanie: włosy na grzbiecie ciemne z jasnymi końcówkami; długie, ciemne ucho, koziołek wygięty i nie dochodzący do połowy ucha; szerokie skrzydła.

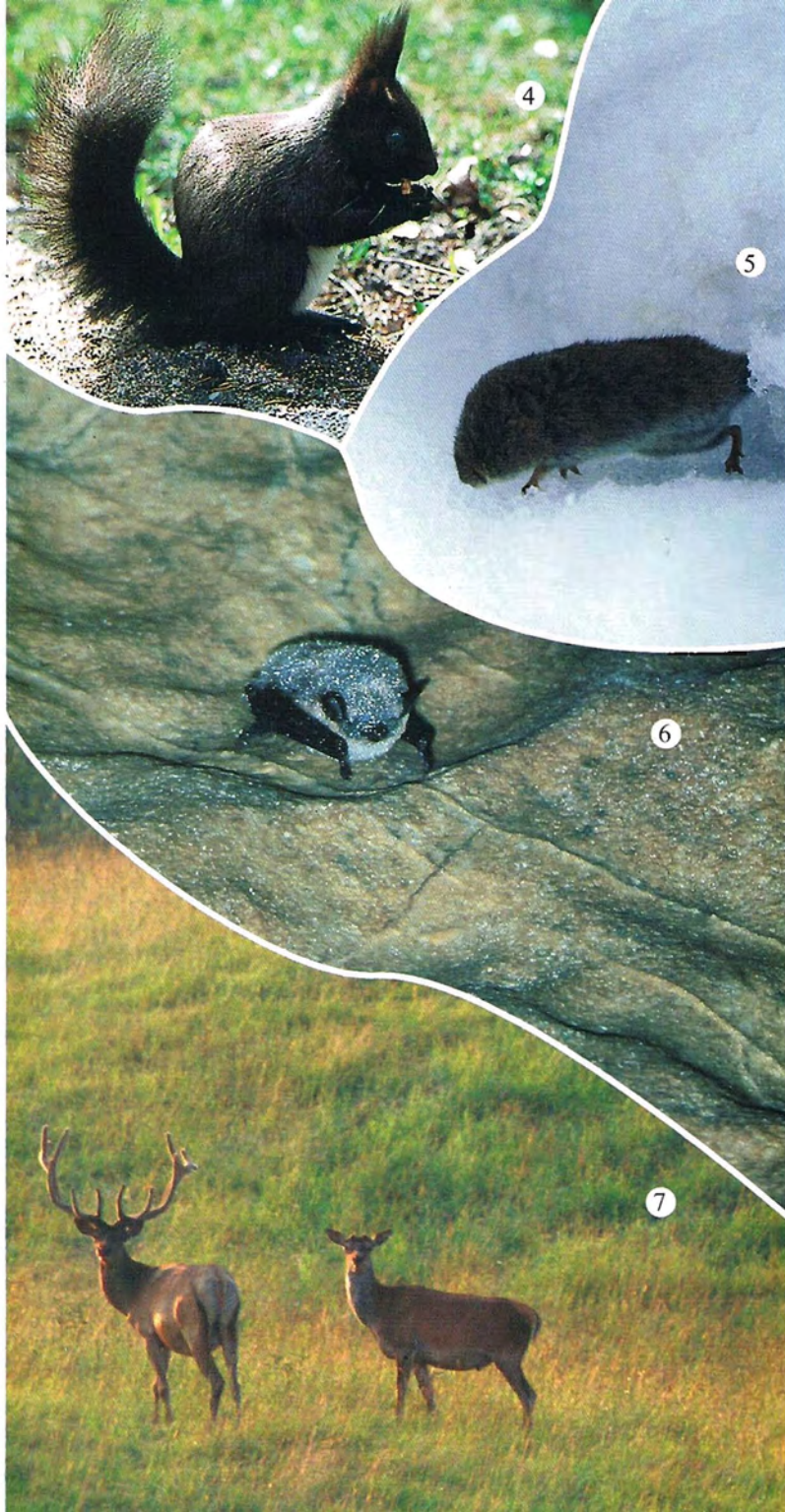
Jeden z największych i najliczniejszych krajowych gatunków nietoperzy. Stanowi typowy element fauny zabudowań wiejskich. Do hibernacji nie wyma-

ga tak niskich temperatur jak większość nietoperzy, dlatego może zimować również w suchych budynkach. Ze względu na większe wahania temperatury w takich miejscach często zdarza się, że wszystkie osobniki w kolonii giną z mrozu. Swoje zimowe schronienia opuszcza najpóźniej ze wszystkich nietoperzy. Jest to gatunek osiadły, podejmujący niewielkie wędrówki. Lot jego jest powolny. Często mroczki późne można oglądać latające i polujące nisko nad wodą. Poluje również chętnie w zadrzewieniach zapuszczając się nawet do 2 km w głąb lasu. Ich ofiarami padają zwykle większe bezkręgowce: motyle nocne i duże chrząszcze. Najczęściej kolonie rozrodcze złożone z osobników obu płci można znaleźć na strychach budynków. Choć najczęściej unika obszarów górskich, na terenie Gór Stołowych taka duża kolonia rozrodcza znajduje się w Pasterce. Samice w tym okresie wciskają się w różnego rodzaju szczeliny, dlatego ich liczebność często trudna jest do ustalenia. Gatunek chroniony.

1. Koszatka (A.T.)
2. Mysz leśna (R.M.)
3. Kuna domowa (A.T.)

Wiewiórka odmiany
czarnej (R.M.)
Polnik na śniegu (R.M.)
Nocek rudy (R.M.)
Jeleń — byk z łanią (A.T.)

8. Ryjówka malutka (A.T.)
 9. Zając w biegu (R.M.)
 10. Popielica – schwytyany
 osobnik w Dolinie Pońnej
 (R.M.)

11. Trop wilka, który odwiedził park
12. Gronostaj
13. Żerowiska polników i dzików po stopnieniu śniegu
14. Tropy jastrzębka i polującej na niego kuny

Borowiec wielki

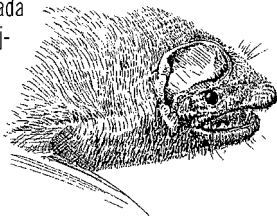
Nyctalus noctula

Rozpoznawanie: największy z krajowych gatunków nietoperzy; włosy na grzbiecie i brzuchu rudobrzazowe; ucho krótkie, koziolatek krótki rozszerzony na końcu.

Spotykany w całym kraju i również nierzadki jest w PN Gór Stołowych, choć znany jest z tego, że unika wysokich gór. Kolonie letnie samic liczące czasami ponad 100 osobników kryją się najczęściej w obszerne dziuplach drzew położonych na wysokości powyżej 4m. Samice w koloniach rozrodczych wiszą ponad otworem dziupli, skąd wydają donośne piski stylizalne nawet z odległości 100m, po czym poznać można zajęta dziuplę. W tym czasie samce przebywają oddzielnie i można je spotkać obecnie coraz częściej w zabudowaniach. Samica rodzi dwoje, a nawet troje mło-

dych, co jest rzadkością w tym rzędzie. Po okresie wychowu młodych, w lipcu, samce siedząc przy dziuplach piskami i ostrym zapachem zwabiają samice z którymi kopulują. Interesujący jest rozkład czasowy aktywności łowieckiej borowca wielkiego. Na żer wylatuje jeszcze przed zachodem słońca i lata do zapadnięcia zupełnych ciemności. Drugi raz w ciągu doby opuszcza kryjówkę przed świtem. Zdobycz chwytą i zjada w locie. Pomiędzy miejscami rozrodu a zimowiskami odbywają dalekie wędrówki na południe i zachód Europy. Gatunek chroniony.

Gacek brunatny

Plecotus auritus

Rozpoznawanie: bardzo długie uszy stykają się pośrodku, w okresie spoczynku ukrywa je (ochrona przed utratą ciepła), zaś na zewnątrz sterczą tylko związające się od połowy koziółki. Wisząc otula się skrzydłami podobnie jak podkowce.

Jeden z najmniejszych nietoperzy krajowych, szeroko rozpowszechniony, w górach spotykany do górnej granicy lasu. Również na terenie Gór Stołowych nierzadki: kolonie lęgowe gacka brunatnego znajdują się m.in. w Lewinie Kłodzkim i Pstrążnej. Występuje na terenach zabudowanych i leśnych i nie jest wybredny w wyborze letnich jak i zimowych kryjówek. Często spotykany w piwnicach czy na strychach. W okresie całego

roku nigdy nie tworzy większych skupień. Samica rodzi tylko jedno młode, które opuszcza miejsce narodzin po 6 tygodniach. Drobne bezkręgowce zdobywa latając w koronach drzew czy nawet zbierając je ze ścian budynków. Najczęściej jednak chwytą motyle nocne w locie. Nawet jeśli ma kolonie wewnątrz miasta żeruje w pobliżu drzew z prześwietlonymi koronami. Na zimowiska obiera miejsca położone niedaleko od miejsc rozrodu. Gatunek chroniony.

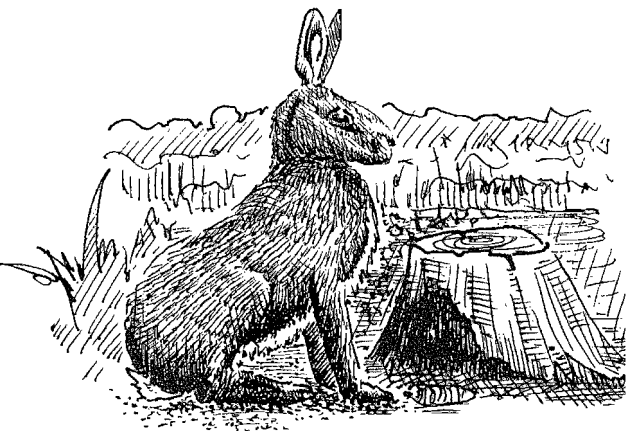
Zając szarak

/Lepus europaeus/

Rozpoznanie: od zająca bielaka (występuje w Polsce północno-wschodniej) różni się dłuższymi kończynami tylnymi i dwubarwnym, dłuższym ogonem; od królika długimi ostro zakończonymi uszami i innymi proporcjami ciała.

Zając, ssak pierwotnie stepowy, odznacza się obecnie dużą plastycznością w wyborze środowiska. Spotykany najczęściej na obrzeżu Górach Stołowych, ale nierzadko również we wnętrzu borów.

Jest to zwierzę roślinożerne nie gardzące również grzybami. Na okres zimy zając odkłada duże zapasy tłuszczu, co pomaga mu przetrwać niekorzystny czas. Ruja (parkoty) zająca zaczyna się już w styczniu lub lutym. Samce wówczas po kilka na raz ścigają samice i staczają pozorowane walki. Samica wyprowadza w ciągu roku 3-4 mioty po 1-5 młodych. Tak duża płodność (średnio 8 młodych na samiec w roku) regulowana jest przez znaczną śmiertelność, zwłaszcza osobników młodych, sięgającą do 80%! Samica pozostawia na dzień młode, (które nie wydzielają żadnego zapachu), w ukryciu i powraca do nich w nocy, aby je nakarmić. Okres laktacji trwa około jednego miesiąca. Zając pozostaje także w dynamicznej równowadze z lisem, tzn. staje się znacznie liczniejszy w okresach, kiedy populacja lisów spada. Wahania te nie są regularne. Zając prowadzi nocny tryb życia, jedynie w zimie częściej żeruje w dzień. Gatunek łowny w Polsce, na terenie Parku chroniony.

Wiewiórka pospolita

/Sciurus vulgaris/

Gatunek pospolity, liczniejszy w latach urodzaju nasion świerka (np. zimą 1997/98). W Górach Stołowych mniej więcej dwa razy częściej spotyka się czarną formę barwną wiewiórki, zwłaszcza w wyższych partiach gór. Na obrzeżu parku (np. w parkach zdrojowych) częstsza jest odmiana ruda. Obszerne gniazda w kształcie kuli z wejściem z boku buduje wysoko na drzewach. W Górach Stołowych zdarza się, że umieszcza je we wnękach ścian piaszkowcowych, do których prowadzi platforma wejściowa z sąsiednich drzew. Wiewiórka żywi się głównie pokarmem roślinnym. Nie gardzi też grzybami, jajami i pisklętami ptaków. Na zimę robi za-

pasy pokarmu w dziuplach bądź zakopując je pod ziemią. Czasami robi to samo w lecie, w okresie nadmiaru pożywienia: np. w rozwidleniach gałęzi może przechowywać grzyby czy nawet pisklęta ptaków wybrane z gniazda. W ciągu roku samica rodzi po 3 do 7 młodych 2-3 razy. Największym wrogiem wiewiórki jest kuna. Gatunek chroniony.

Nornica ruda

/Clethrionomys glareolus/

Rozpoznawanie: długość ciała 8 cm, ogon długości połowy ciała; duże uszy; włosy na grzbiecie z rudawym odcieniem, ku stronie brzusznej rozjaśniające się do białego.

Licznie zamieszkuje wszelkiego rodzaju lasy, głównie typu borealnego, zarośla śródpolne i nadwodne. Unika terenów suchych. Obok myszy leśnej najczęściej spotykany gryzoń w różnego rodzaju środowiskach. Stanowi podstawową bazę pokarmową dla polujących w lasach średniej wielkości ptaków i ssaków drapieżnych. Gniazda z mchu, liści i traw buduje pod ziemią, czasami na jej powierzchni, w spróchniałych pniakach lub np. w gniazdach ptaków lub w załamach pni. Żywi się różnorodnym po-

karmem roślinnym, dietę uzupełniając owadami i dżdżownicami. Potrafi również dobrze wspinać się na krzewy i małe drzewka w poszukiwaniu młodych liści i igieł. Na zimę gromadzi zapasy nasion, jagód, liści i pędów. Prowadzi nocny tryb życia dając się obserwować z bliskiej odległości. Samica w ciągu roku wyprowadza 3-4 mioty po 3-6 młodych. W niektóre lata może osiągać wyjątkowo duże liczebności, co z kolei odbija się na większej liczebności potencjalnych drapieżników.

Polnik

/*Microtus arvalis*/

Rozpoznawanie: dł. ciała 10 cm; krepą budowa, krótki ogon, małe uszy i oczy i krótkie wąsy czuciowe.

Polnik, zwany także nornikiem zwyczajnym, to najliczniejszy gatunek gryzonia. Dominuje również w pokarmie większości ssaków i ptaków drapieżnych oraz sów polujących na otwartej przestrzeni,

także w Górach Stołowych. Na północy Europy występuje w ogromnej liczbie co 4 lata. W naszych szerokościach geograficznych cykle te są mniej regularne i nie tak obfite. Są one następstwem dużej płodności tego gryzonia, gdyż samica może wyprowadzić w ciągu całego roku po 3-9 młodych w 3-10 miotach (ok. 50 młodych w ciągu roku!). Młode dojrzewają do rozrodu nawet w pierwszym miesiącu po urodzeniu! Dużą plenność równoważy duża śmiertelność i krótki okres życia — ok. 1,5 roku. W PN Gór Stołowych szczególnie liczna na łąkach górskich, choć spotykana również w drzewostanach blisko obrzeży. W okresie zimy żeruje na ziemi pod pokrywą śniegu, stąd po stopnieniu śniegu widoczne są na powierzchni liczne korytarze i gniazda z traw. Na ten okres gromadzi zapasy pokarmu w komorach pod ziemią, dochodzące nawet do 3 kg. Pokarm roślinny którym się odżywia, pobiera w dzień jak i w nocy.

Mysz leśna

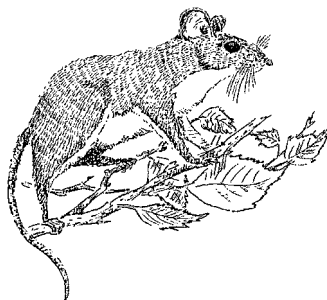
/Apodemus flavicollis/

Rozpoznawanie: ogon równy długości ciała lub nawet nieco dłuższy; na piersi żółta plama; brak czarnej pręgi na grzbiecie; silny kontrast między wierzchem a jasnym spodem ciała.

Najczęstsza mysz w Górach Stołowych. Zamieszkuje lasy wszelkiego typu, głównie liściaste i mieszane z urozmaiconym podszytem. Jest bardzo sprawną i w poszukiwaniu pokarmu potrafi doskonale wspinać się, skakać czy nawet pływać. Główny składnik jej pożywienia stanowią jagody, nasiona, grzyby i owoce. Żeruje głównie w nocy, dużo rzadziej za dnia. Buduje głębokie nory pod korzeniami i pniami, gdzie spędza większość dnia. Często korzysta też z korytarzy drążonych przez inne ssaki,

takie jak norniki, krety czy – bardzo często – borsuki. Gniazda zakłada w opuszczonych gniazdach ptaków, dziuplach i skrzynkach legowych. Samica rodzi w roku 2-4 razy po 3-8 młodych. Mysz leśna żyje jednak krótko, bo zaledwie 1,5 roku.

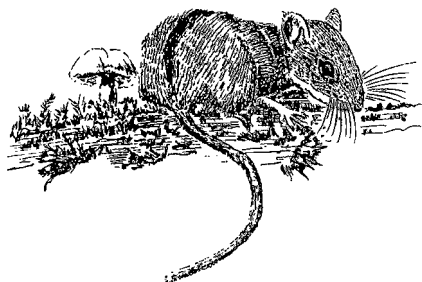
Mysz polna

/Apodemus agrarius/

Rozpoznawanie: dł. ciała bez ogona 10 cm; krótki ogon długości 3/4 ciała, dwubarwny; kontrast między wierzchem ciała i spodem wyraźny; wzdłuż grzbietu czarna pręga.

Liczny ssak na terenie Gór Stołowych. Związana z otwartymi terenami, ale bywa również spotykana we wnętrzu lasu. Znacznie mniej zwinna od myszy leśnej. Słabo wspina się. Różni się od niej również tym, że najczęściej żeruje za dnia, noc przespiając w norach. Żywi się różnorodnym pokarmem roślinnym, przy czym dużą rolę odgrywają w jej diecie bezkręgowce. Korytarze samodzielnie przez nią drążone położone są płytko pod ziemią. Płytko zakłada również gniazda legowe i te służące za spiżarnie. Jest to ssak bardzo płodny: w 3-5 miotach

samica rodzi 5-7 młodych. Na zimę przenosi się w pobliże człowieka, gdzie może wyrządzać znaczne szkody.

Koszatka

/Dryomys nitedula/

Rozpoznawanie: dł. ciała 10 cm; ogon nieco krótszy od reszty ciała, puszysty, biało obrzeżony; czarna plama otacza oko i sięga do nasady ucha. Jeden z najrzadszych i najcenniejszych ssaków na terenie PN Gór Stołowych. Ma tutaj najdalej na zachód wysunięte stanowiska w Polsce. Zamieszkuje lasy liściaste i mieszane. W Górach Stołowych

spotykana również w starych borach świerkowych z obecnym bujnym podszytem i dużymi zgrupowaniami skalnymi. Zimą przesypia w ciepłych dziuplach lub głęboko pod ziemią, zwykle budując gniazdo między korzeniami. Podobnie jak pozostałe popielicowate żeruje w nocy zjadając nasiona, jagody i inne owoce. W miesiącach wiosenno-letnich kontroluje dziuple i budki w poszukiwaniu jaj i piskląt ptaków, którymi uzupełnia dietę. Prowadzi nocny tryb życia, ale aby zgromadzić wystarczające zapasy (także tłuszczu) jesienią żeruje również w dzień. Na zimę gromadzi zapasy wyłącznie z twardszych nasion tj. buka, żółodzi i orzechów. W czerwcu lub lipcu samica rodzi 2-5 młodych w dziuplach i budkach lęgowych, w samodzielnie zbudowanych gniazdach. Okres laktacji trwa cztery tygodnie.
Gatunek chroniony.

Popielica

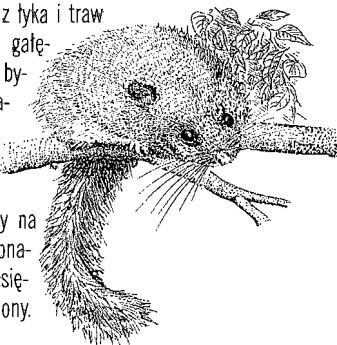
/*Glis glis*/

Rozpoznawanie: dł. ciała 12 cm; głównie z powodu puchatego ogona kojarzona bywa z wiewiórką; wierzch ciała szaropopielaty, uszy wyraźnie wystające, spód biały.

W części północnej masywu Gór Stołowych jest to nierzadki gatunek ssaka, gdyż znajduje tam więcej odpowiednich środowisk. Zamieszkuje tu głównie lasy bukowe, choć obserwowana była również w żyzniejszych lasach mieszanych czy starodrzewach świerkowych. Na nizu spotykana często w sadach. Popielica prowadzi nocny tryb życia penetrując korony drzew w poszukiwaniu nasion buka, owadów, larw czy ślimaków. Zjada też pączki i korę szczytowych gałązek. Pomimo cięższej sylwetki jest bardzo zwinna i potrafi wykonywać długie skoki, dlatego ważne jest dla niej, aby korony sąsiadujących drzew kontaktowały się ze sobą,

o co trudno w lasach zagospodarowanych. Rzadko schodzi na ziemię, zwłaszcza w poszukiwaniu jagód. Spotykana również poza okresem późno-wiosennym i letnim w siedzibach ludzkich w otulinie Parku. Kryjówki jej stanowią budki dla ptaków, dziuple czy nory w ziemi (zwłaszcza w zimie). Po trafi również wybudować z tyka i traw samodzielne gniazdo na gałęziach. Często stwierdzana bywa w pokarmie ptaków drapieżnych i sów. Samice rodzą młode od lipca do września. Jak pozostałe popielicowate robi zapasy na zimę z nasion drzew ciężkosiennych. Przesypia 7 miesięcy w roku. Gatunek chroniony.

Orzesznica

/*Muscardinus avellanarius*/

Rozpoznawanie: wielkości myszy, dł. ciała 7 cm; ogon krótszy od ciała pokryty równomiernej długości, krótkim włosem; futro żółtawo-rude.

Najliczniejszy gatunek z rodziny popielicowatych w Polsce jak i w Górach Stołowych. Na północy znacznie rzadsza. Zamieszkuje głównie żyzne lasy mieszane, ale bywa spotykana również w starszych borach świerkowych. Orzesznica wymaga bujnego podrostu z różnymi gatunkami krzewów, zwłaszcza leszczyny, której nasiona są jej przysmakiem. Gniazda zakłada w dziuplach i budkach lęgowych, często również w otwartych gniazdach ptaków wróblowych. Ssak ten buduje też gniazda samodzielnie nisko w gęstych krzakach. Zimą

przesypiają głównie pod ziemią, korzeniami i między skałami. Orzesznica budzi się w kwietniu i w tym okresie żeruje na młodej korze. Samica wprowadza dwa lęgi w roku po 3-7 młodych. Młode do rozrodu dojrzewają po roku. Orzesznica żeruje głównie w nocy i wtedy pada często ofiarą sów i żerujących w nocy drapieżnych ssaków. Bardzo dobrze wspina się na drzewa. Żeruje głównie na nasionach, ale dietę uzupełnia również jajami i pisklętami ptaków czyniąc czasami duże szkody. Gatunek chroniony.

Lis

/Vulpes vulpes/

Dość liczny na terenie Gór Stołowych. Typowe nory ziemne na tym terenie spotyka się wyjątkowo, gdyż najczęściej zajmuje naturalne wnęki w skałach. Mało znany jest fakt, że lisy żyją w grupach składających się z jednego samca i kilku samic. Tylko dominująca samica w takiej grupie rozmnaża się. Samiec znakuje terytorium na wiele sposobów

w tym kałem, który zostawia często na wyniosłych punktach, na szlakach i drogach leśnych. Lis jest aktywny głównie w nocy, w zimie, kiedy trudniej jest o pokarm, również w dzień. Najczęściej poluje na drobne gryzonie choć jego dieta może być też mocno zróżnicowana. Nie gardzi ślimakami, dżdżownicami czy padliną. Jeśli pokarmu jest nadmiar, robi zapasy. Okres godowy przypada na styczeń-luty. W tym czasie samce donośnym głosem „obszczekują” terytoria. Młode, których w miocie jest od 3 do 7, wychodzą przed norę jeszcze w okresie laktacji. W PN Gór Stołowych, gdzie na lisy nie poluje się, zauważa się już pierwsze oznaki synantropizacji: pojedyncze osobniki penetrują parkingi w poszukiwaniu odpadków podchodząc na kilka metrów do człowieka. Czasami wywołuje to panikę, gdyż interpretowane bywa jako oznaka wściekłości.

Borsuk

/Meles meles/

Borsuk podobnie jak kuna czy wydra należy do rodziny łasicowatych i jest jej największym przedstawicielem. W Górach Stołowych jest dość rozpowszechniony ale spotykany bywa rzadko, ze względu na nocną aktywność. Borsuk żyje w grupach rodzinnych liczących do kilkunastu osobników. Na niżu zamieszkuje nory które kopie samodzielnie, natomiast w PN Gór Stołowych zajmuje zwykle naturalne systemy korytarzy pomiędzy skałami dostosowując je i wybierając z nich ziemię. Nory takie posiadają zazwyczaj kilkanaście „okien”, czyli wejść, ale tylko parę jest wykorzystywanych regularnie. Oprócz nich borsuki wykopują też kominy wentylacyjne. Charakterystycznym miejscem

w pobliżu nory borsuka są tzw. „latryny” - gdzie ssak ten regularnie gromadzi odchody. Borsuk jest wszystkożerny. W skład pokarmu borsuka wchodzi m.in. drobne gryzonie, padlina, owady oraz jagody i kłocza. Dużą część diety stanowią dżdżownice. Żerujący borsuk zachowuje się bardzo głośno. Zimą przesypia z małymi przerwami. W maju samica rodzi 2-6 młodych, które opuszczają rodzinę w jesieni.

Wydra

/Lutra lutra/

Wydra w ostatnich latach stała się ssakiem szeroko rozprzestrzenionym dlatego nie ujęto jej w najnowszy wydanie Czerwonej Księgi. W Europie nadal rzadka i chroniona przepisami międzynarodowymi. Ślady bytności wydry spotkać można na strumieniach i rzekach u podnóża Gór Stołowych w postaci tropów czy kału o silnym zapachu ryb, który umieszcza na wyniesionych punktach, oznaczając w ten sposób teren. Wydra jest doskonale przystosowana do życia w wodzie, m.in. dzięki nieprzemakalnej podściółce puchowej pod sierścią czy nozdrzy i uszu zamykanych pod wodą dzięki specjalnym fałdom skórnym. Aktywna głównie nocą, żyje samotnie w wykopanych przez siebie norach, których wejście znajduje się pod wodą. Zjada głównie ryby, ale również inne kęgowce jak

ptaki czy płazy. Mniejsze ofiary zjada w wodzie leżąc na grzbiecie, większe wyciąga na brzeg. W poszukiwaniu pokarmu może pokonać w ciągu nocy nawet kilkanaście kilometrów. Samica rodzi 1-4 młodych. Gdy są już starsze, samice z sąsiednich terytoriów mogą łączyć się i wspólnie wychowywać młode. Młode pozostają z samicą przez okres całego roku, dlatego samica może rozmnażać się co drugi rok. Młode migrują i osiągają zdolność do rozrodu dopiero w wieku 3 lat. Wydry znane są ze swych zabaw (np. gonty pod wodą, zjeżdżanie po śniegu), które świadczyć mogą o jej dużej inteligencji. Gatunek chroniony.

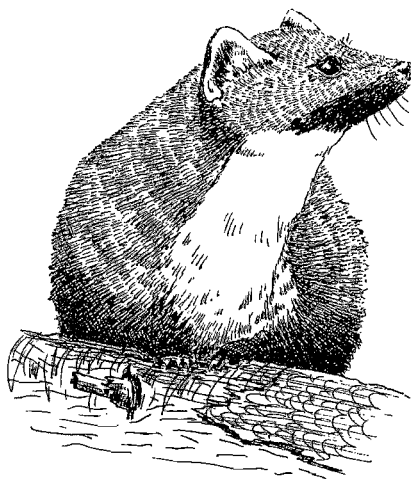
Kuna leśna

/Martes martes/

Rozpoznawanie: żółta lub pomarańczowa plama na piersi okrągła, rzadko zachodzi na nogi; puszysty ogon.

Kuna leśna zwana także tumakiem jest na terenie PN Gór Stołowych spotykana znacznie rzadziej niż kuna domowa. Jest to bardzo zwinny drapieżnik przystosowany do aktywnego polowania na ofiary, jakimi są najczęściej gryzonie, ptaki ich jaja i pisklęta (często „kontroluje” budki lęgowe), choć skład pokarmu zdeterminowany jest z reguły śro-

dowiskiem bytowania. Nie gardzi zatem pokarmem roślinnym, płazami, padliną itp. Jej ataki są wyjątkowo efektywne, gdyż więcej jak połowa z nich kończy się sukcesem. Ofiary atakuje „z biegu” nie czając się jak robią to np. koty. W zimie bardzo sprawnie porusza się po skorupie śniegowej dzięki owłosionym stopom (brak u kamionki). Charakterystyczne jest również to, że tumak „oznacza” ofiarę pozostawiając wokół niej jak i na samej ofierze liczne odchody. Przy nadmiarze pożywienia tworzy spiżarnie. Kuna leśna aktywna jest głównie w nocy, choć w okresie karmienia młodych samica poluje często za dnia. Zajmuje najczęściej obse-
rsze dziuple i duże gniazda ptaków oraz wiewiórek, w Górach Stołowych również naturalne korytarze skalne. Samica rodzi wiosną z reguły 1-5 młodych, które dopiero po okresie pół roku osiągają rozmiary dorosłych kun.

Kuna domowa

/Martes foina/

Rozpoznawanie: biała, rozwidlająca się ku dołowi plama na piersi zachodząca na nogi; puszysty ogon. Kuna domowa zwana kamionką jest znacznie liczniejsza od tumaka na terenie Gór Stołowych. Spotkać ją można najczęściej w pobliżu zabudowań ludzkich nawet w centrach miast, gdzie przeszukuje opuszczone budynki i strychy. By do nich dotrzeć potrafi wspiąć się nawet po pionowej ścianie budynku o chropowatej strukturze. Preferuje podobny pokarm jak tumak, często korzysta również z odpadków pozostawionych przez człowieka. Ruje kuny domowe odbywają w miesiącach letnich jednak zarodek pozostaje w uspieniu do wiosny roku następnego. Stan ten nazywany diapauzą, czyli zatrzymaniem rozwoju zarodka i jest on charakterystyczny

dla rodziny łasicowatych. Legendą obrosły doniesienia o wyjątkowej krwiożerczości kun. Jeśli kuna znajdzie się w sztucznie stworzonym miejscu jakim jest kurnik, kieruje się silnym instynktem i odruchowo atakuje uciekające ofiary, nawet kiedy jest syta. Jest to jedynie objaw dostosowania, który w warunkach naturalnych przyczynia się do przeżycia zwierzęcia. Latem i jesienią żywi się najczęściej pokarmem roślinnym zlozonym głównie z owoców.

Tchórz

/Mustela putorius/

Rozpoznawanie: charakterystyczne ubarwienie pyśka (rys.); ogon czarny, brzuch ciemny. Tchórz jest dość pospolitym, lecz widywanym rzadko gatunkiem, głównie z powodu nocnego trybu życia. Często obserwowany w okolicach Kudowy Zdroju i wzdłuż Drogi Stu Zakrętów, zwłaszcza po zachodzie słońca. Jest to gatunek łatwo przystosowujący się i bardzo plastyczny zarówno jeśli chodzi o wybór środowiska, schronienia czy pokarmu. Dużą część pożywienia tchórzzy stanowią drobne gryzonie. Chętnie zjadają również lęgi ptasie czy płazy, za którymi nawet nurkuje. W zimie w poszukiwaniu pokarmu częściej odwiedza zabudowania. Pojedyncze osobniki bronią samodzielnych terytoriów, które często zmieniają. Wiele tchórzzy prowa-

dzi również koczowniczy tryb życia. W okresie ru samce zaciekle walczą o samice. Zwykle w maju samica rodzi 2-12 młodych. Po dwóch miesiącach od narodzin towarzyszą matce w wyprawach towarzyskich. W momentach bezpośredniego zagrożenia tchórz może wyrzucić cuchnącą wydzielinę z gruczołów przydobytych.

Gronostaj

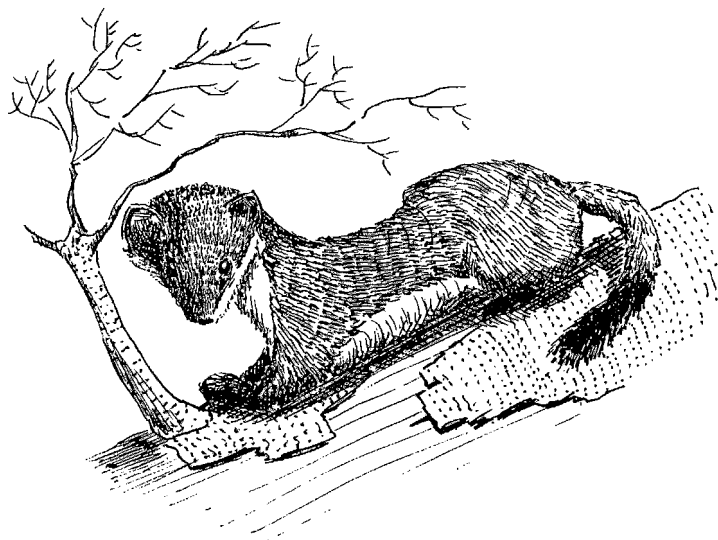
/Mustela erminea/

Rozpoznawanie: ogon równy długości połowy ciała, koniec (1/3 długości) zawsze czarny.

Na terenie Gór Stołowych znacznie rzadszy od łasicy, od której jest dwa razy cięższy. Zamieszkuje różnorodne środowiska preferując jednak bliskość wody, gdzie najczęściej poluje na ptaki i ssaki. Gronostaj jest bardzo sprawnym łowcą, ale w przeciwieństwie do łasicy nie jest w stanie pe-

netrować nor małych gryzoni jak np. polników. Jego ofiarami padają głównie karczowniki, myszy, ptaki wróblowe, ale także króliki, żaby, ryby. Zjada czasami także padlinę i owoce. W okresach nadmiaru pożywienia robi zapasy. Aktywny całą dobę. Gronostaj w okresach spoczynku wykorzystuje na zmianę kilka schronień. Nor samodzielnie nie kopie i nie buduje gniazd za wyjątkiem samicy w okresie rozrodu. W kwietniu i maju samica rodzi najczęściej 6-8 młodych. Charakterystyczne czarne zakończenie ogona, u młodych ujawnia się w szóstym tygodniu życia. Młode samice są już po 2 miesiącach gotowe do rozrodu. W przypadku samców okres ten jest znacznie dłuższy i dojrzałość osiągają dopiero po roku.

Gatunek chroniony

Łasica

/Mustela nivalis/

Rozpoznawanie: najmniejszy przedstawiciel łasicowatych w Europie, z tym że samce są o połowę cięższe do samic; ogon krótki równy 1/3 długości ciała, bez czarnego końca.

Bytuje w różnego rodzaju środowiskach preferując otwarte łąki, zarośla, bliskość wody i terenów zabudowanych. Ze względu na małe rozmiary i dużą ruchliwość ma duże zapotrzebowanie energetyczne. Pokarmu poszukuje przez całą dobę ze szczytami o zmroku i o świcie. Stanowią go głównie norniki. Odwiedza wszelkie zakamarki i w przeciwieństwie do większych łasicowatych często poluje na ofiary pod ziemią, wchodząc dość swobodnie do nor gryzoni. Polując w zimie pod pokrywą śnieżną

może przez długi czas nie pokazywać się na powierzchni. Jest silnie uzależniona od liczebności nornika i w latach jego małej liczebności odbija się to również na populacji łasicy. Samica 1-2 razy w roku rodzi 4-8 młodych. Młode pierwszy raz wychodzą przed norę w 6 tygodniu życia. Po 2 miesiącach od narodzin młode potrafią już samodzielnie zabić ofiarę, a po trzech miesiącach usamodzielniają się już całkowicie. Gatunek chroniony.

Dzik

/Sus scrofa/

Spotykany na całym obszarze Gór Stołowych łącznie z wyżej leżącymi partiami (np. Skalniak, zbocza Szczelińca). Najliczniej dzik występuje jednak tutaj w żyzniejszych lasach leżących poniżej 650 m n.p.m. Przebywa najchętniej w pobliżu miejsc, gdzie może tarzać się w błocie, co czyni kilka razy na dobę. Na spoczynek dzienny obiera sobie trudno dostępne miejsca tj. gęste młodniki ale i dość często wneki u podstawy ścian skalnych jak i szerokie i płytkie labirynty skalne. Tam pozbywa się zaschniętego błota przyczepionego do sierści czochrając się, wskutek czego pozostawia ślady swej bytności na ścianach skalnych i pniach. Jest to zarazem sposób znakowania terytorium. Samce ważące do 350 kg są znacznie cięższe od samic. Dzik jest aktywny głównie nocą, choć ma słaby wzrok. W pełnej izolacji od człowieka,

np. na wyspach, prowadzi głównie dzienny tryb życia, co pozwala sądzić, że nocna aktywność wymuszona jest kontaktem z człowiekiem. Podobne zjawisko zaobserwowano również u jeleni. Dzik żyje gromadnie w watachach w których panuje hierarchia socjalna, gdzie dominuje najstarsza locha. Odyńce prowadzą samotny tryb życia łącząc się z watahą na okres rui, która ma miejsce w jesieni i zimie. W marcu i kwietniu samica rodzi do 12 młodych, których liczba uzależniona od wieku samicy. Młode ssą matkę przez 4 miesiące i po tym czasie tracą charakterystyczną pasiastą szarą warchlaków.

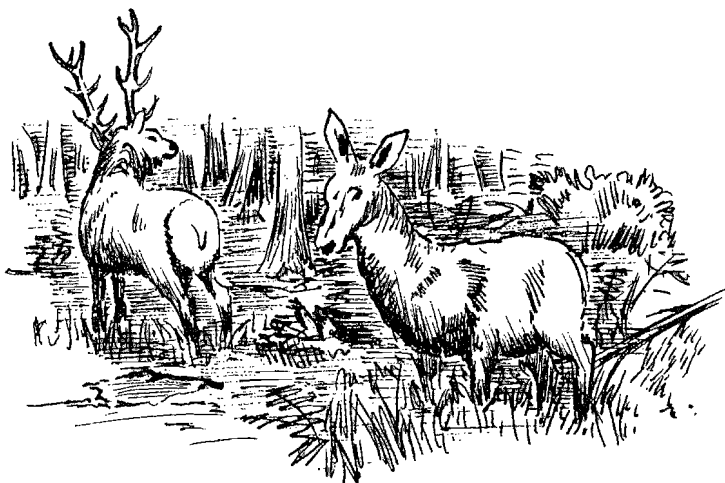
Jeleń europejski

/Cervus elaphus/

Rozpoznawanie: mylony z sarną od której jest znacznie większy; uszy proporcjonalnie dłuższe, łyzkowate, ostro zakończone, „lustro” (plama na pośladkach) brązowo-żółte lub żółtobiałe.

Liczny i charakterystyczny gatunek dla Gór Stołowych. Do spektakularnych i częstych należą obserwacje jeleni na łąkach w okolicach Kartowa, Łęczyc i Pasterki, gdzie wychodzące na żer stada łączą się w grupy liczące po 20 czy nawet 80 osobników.

Ssaki zgrzyżając trawę często kroczą obok siebie formując szeroką kawkadę. W okresie zimowym jelenie odbywają regularne migracje w niższe rejon. Obserwuje się także migracje dobowe: w dzień jelenie schodzą niżej kryjąc się w świerczynach młodszych klas wieku. Na przełomie września i października, kiedy odbywa się rykowisko (ruja), ryczące samce usłyszeć można nawet za dnia. Wtedy są znacznie mniej płochliwe, a zapach jaki wówczas wydzielają jest wyjątkowo ostry i często spotykany. Jelenie trzymają się w stadach (chmarach), w skład których wchodzi grupy blisko spokrewnionych ze sobą osobników. Przewodzi im najstarsza samica. Młode samce tworzą osobne chmary, zaś stare byki poza okresem godów przebywają zwykle samotnie. W okresie rozrodu samica przepędza młode z poprzednich lat. Samica rodzi 1-2 cielęta, które ssą matkę przez ok. 10 miesięcy.

W skład serii
„Chronione gatunki Gór Stołowych”
wchodzi następujące wydawnictwa:

- ☒ Chronione rośliny zielne cz.I
- ☒ Chronione rośliny zielne cz.II
- ☒ Chronione gatunki ptaków
- ☐ Chronione zwierzęta zmiennocieplne
- ☒ Chronione porosty i rośliny zarodnikowe
- ☐ Chronione krzewy i drzewa
- ☒ Chronione ssaki
- ☐ Chronione gatunki zwierząt bezkręgowych

Park Narodowy Gór Stołowych, Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny
ul. Słoneczna 31, 57-350 Kudowa Zdrój, tel. (074) 866 14 36

e-mail: pngs@polbox.com

Copyright by PNGS 2001

tekst: Romuald Mikusek

rysunki: Romuald Mikusek

zdjęcia: Romuald Mikusek, Artur Tabor

redakcja: Krzysztof Baldy

mapa: Tomasz Mazur

wykonanie: Booster, Jelenia Góra, tel. (075) 764 64 55, www.booster.pl

ISBN 83-914191-5-0

DOFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW
NARODOWEGO FUNDUSZU
OCHRONY ŚRODOWISKA
I GOSPODARKI WODNEJ

cena 1,50 zł